

**SOCIAL AND ECONOMIC ASPECTS
OF AGEING SOCIETIES
An Important Social Development Issue**

Institut za ekonomska istraživanja,
Ljubljana 1998.

U izdanju Instituta za ekonomska istraživanja iz Ljubljane (urednica Nada Stropnik) pojavila se pod gornjim naslovom početkom ove godine knjiga referata s pete bijenalne konferencije Europskog odjela Interuniverzitetskog udruženja za međunarodni društveni razvitak (IUCISD). Navedeni skup održan je u Ljubljani od 25. do 28. rujna 1997. godine.

Referati su u knjizi podijeljeni u pet skupina već prema osnovnoj temi kojom se bave, dok je na kraju priložen program konferencije te lista od 58 sudionika s njihovim osobnim podacima. Razvrstavanje sudionika konferencije, a još više teme objavljenih referata, ukazuju na to da je osnovni predmet interesa bio usmjeren na zemlje Istočne Europe, dakle na zemlje u tranziciji i njihove gerontološke probleme. Osnovni aspekti u pristupu, koji su ovom prigodom došli do izražaja, bili su demografski, socijalni, ekonomski, a osobito potreba i praksa reforme mirovinskog sustava. Nešto manji broj radova ima općenitiji pristup problemu, dok je većina bila usmjerena i problem tretirala na primjeru vlastite zemlje.

Prvi dio knjige odnosi se na demografski aspekt starenja stanovništva, a obrađen je u sljedeća tri rada:

Christopher Prinz: *Starenje stanovništva - tri razine perspektive*. U ovome uvodnome radu autor obrađuje pitanja kao što su pojam starenja, zašto populacija stari i može li se taj problem izbjeći. Govori o problemu starenja kao dugoročnom fenomenu, ali i o manje poznatim posljedicama društvenog i ekonomskog karaktera. Takva situacija postavlja izazove od kojih autor ističe tri razine: individualnu ili mikro razinu koja, u osnovi, odgovara promjenama u individualnoj dužini života čovjeka, društvenu ili makro razinu, u kojoj se uglavnom susrećemo s promjenama u dobnoj strukturi stanovništva i srednju ili obiteljsku razinu, gdje se proces starenja najviše manifestira kroz promjene u obiteljskoj mreži starog čovjeka. Dugoročno kretanje procesa starenja pokazuje na primjeru stanovništva Austrije, dok tri navede-

ne razine starenja prati na grupama zemalja istočne, zapadne, južne i sjeverne Europe. Kao pokazatelje procesa starenja koristi povećanje očekivanog trajanja života sve do 2030. godine, te kretanje koeficijenta opterećenja. Na kraju, analizira dugoročno kretanje preživjelih potomaka za osobe stare osamdeset i više godina na primjeru stanja u Austriji, s osnovnim zaključkom da istraživanja ne pokazuju postojanje međugeneracijskog sukoba - niti danas niti ga se može predvidjeti u budućnosti.

Nelke Vertot: *Prošlost, sadašnjost i budućnost starenja stanovništva Slovenije, te neke demografske posljedice ove činjenice u svijetlu razlika među regijama*. U ovome radu autorica kratko iznosi razloge sporog rasta stanovništva Slovenije u prošlosti, a posebno ističe utjecaj procesa starenja na taj rast. Kao osnovni pokazatelj procesa starenja koristi prosječnu starost po spolu za sve regije u Sloveniji i, to, prema podacima popisa stanovništva te iznosi indekse starenja populacije od 1971. do 1997. godine. Na kraju rada daje prognoze dobne strukture do 2020. godine. Na temelju takve analize zaključuje da je proces starenja stanovništva u svim regijama Slovenije vrlo intenzivan.

Vojka Šircelj: *Demografske karakteristike i životni uvjeti starih u Sloveniji*. U uvodnom dijelu rada autorica konstatira da se u analizi procesa starenja najviše koristi osobni pristup, dok se u analizi kvalitete života starih valja osloniti više na uvjete domaćinstva u kojima stari ljudi žive. Numerički dio analize započinje razdiobom domaćinstava prema broju članova i to jednom prema postotku domaćinstava, a drugi put prema postotku članova koji živi u takvim domaćinstvima u Sloveniji. Podaci jasno pokazuju da većina starih ljudi živi u malim domaćinstvima. U daljnjoj analizi koristi uglavnom rezultate popisa stanovništva iz 1981. i 1991. godine te daje osnovne razdiobe naselja i stanovništva prema tipu naselja, broju starih ljudi, a posebno izdvaja onaj dio starih koji trajno živi u nekoj socijalnoj instituciji. Među karakteristikama starih koristi dobnu, spolnu i strukturu prema bračnom statusu. U analizi domaćinstava koristi dihotomnu podjelu na urbana i neurbana naselja i daje njihovu distribuciju prema broju članova te konstatira da je u Sloveniji svako četvrto domaćinstvo s bar jednim starim članom. Broj staračkih domaćinstava je u porastu, a stopa rasta takvih domaćinstava je brža od porasta starih ljudi.

Govoreći o životnim uvjetima starih navodi da u Sloveniji 4% starih živi u instituciji, a da se postotak takvih u Europi kreće od 1% u Grčkoj do 7% u Nizozemskoj. Ostalih 96% živi u privatnim domaćinstvima od čega 58% u onima s jednim ili s dva člana. Neke karakteristike starih koji žive u institucijama, a posebno onih koji žive sami, date su u nastavku rada. U zaključku, ukazuje na potrebu dugoročnih projekcija, ne samo kretanja broja starih, nego i onoga što je puno teže procijeniti, njihovih životnih i obiteljskih prilika u sljedećim desetljećima.

Sociologijski aspekt starenja stanovništva analizira sljedećih pet radova:

Mirjana Adžić: *Sociologijski i ekonomski aspekt starenja u Republici Makedoniji na pragu 21-og stoljeća*. U sažetom obliku iznose se društveni kontekst u Republici Makedoniji i uvjeti u kojima se odvija proces starenja stanovništva, koji je dosegao razinu od 12,7% starijih od 60 godina u ukupnom stanovništvu. Pad životnog standarda ukupnog stanovništva, a posebno starih ljudi, dovodi stare u posebno teške uvjete pa se očekuje i značajnija pomoć međunarodne zajednice. Pojedinačno se navode područja i mjere koje se provode ili će biti u primjeni u neposrednoj budućnosti.

Ida Hojnik-Zupanc: *Emancipacija starije generacije kroz vrijeme*. U radu se polazi od uvjeta u tradicionalnim i u modernim okolnostima u lokalnoj zajednici te uvjeta transformacije od modernog u postmodernom društvo. Pokazuje se dugoročno kretanje broja umirovljenika u Sloveniji te komparira s brojem osiguranih i pokazuje kako se taj odnos neprekidno smanjuje. Pregledno se navode dinamičke promjene na društvenom i na osobnom planu u tradicionalnom, modernom i postmodernom društvu. Tako se pokazuje da se paralelno razvijaju i oblici jačanja njegove neovisnosti.

Piotr Salustowicz: *Solidarnost u društvu koje stari*. Autor uvodno navodi da proces prelaske od korisnog rada prema mirovini istodobno znači opasnost od procesa isključenja i osiromašenja, što generira krizu socijalne države i dovodi do povećane socijalne dezintegracije. Smatra da bi se takav nepovoljan razvoj mogao izbjeći povećanjem socijalne sigurnosti. Kao odgovor na pitanje zašto trebamo solidarnost u modernom društvu, autor navodi humanističke i društvene razloge. Kod ilustracije prvoga, služi se primjerom R. Rortya, odnosno

oblicima barem formalne solidarnosti povodom smrti Princeze Diane. Kod društvenih razloga ističe da je prilikom radikalne društvene mijene potrebna široka društvena podrška i prihvaćanje drugih. U tom smislu obrazlaže marksistički pristup i potrebu solidarnosti jedino unutar iste klase. Socijalna država se navodi kao oblik društvene solidarnosti, naročito prema starima, te se navodi primjer SAD. Kod oblika materijalne sigurnosti, ključnu ulogu u Njemačkoj daje sindikatima. Na kraju se, kao izvor solidarnosti, navodi obitelj u kojoj se socijalne veze ostvaruju na emocijama i to kroz ljubav i solidarnost.

Guy Bäckman: *Socijalna modernizacija i pluralizam kao međunarodni pravci u socijalnoj politici prema starima*. Autor ukratko govori o čimbenicima koji utječu na socijalnozaštitni sustav u različitim civilizacijama i nacijama. Ukazuje na osobito brzi rast najstarijeg stanovništva (80+) i pokazuje kako će se njegov rast u odnosu na radni kontingent stanovništva (15-64) povećati u razdoblju od 1950. do 2025. godine i to u najrazvijenijim zemljama svijeta. Govori o različitim sustavima zaštite kao što su socijaldemokratski (Švedska), korporativistički (Njemačka) i liberalni (SAD); osvrće se na postmoderne sustave zaštite i ulogu trećeg sektora kao izazova u socijalnoj zaštiti starih ljudi.

Kay Fölster: *Sigurnost starih između obitelji i socijalne države*. Autor ukazuje na ulogu obitelji s jedne te na ulogu države s druge strane u danas razvijenim zemljama svijeta te ukazuje na opasnost da se ova dva područja međusobno suprotstave i iskažu kao sukob mladih i starijih generacija. Javni sektor buhvaća aktivnost države (od savezne do lokalne uprave), institucije koje čuvaju prihode (socijalno osiguranje i druge) i različite nositelje socijalnih usluga (karitativne i socijalne organizacije, crkvene i sl.). S druge se strane nalazi obitelj koju niti snažan industrijski i urbani razvitak nije uništio. Posebno ističe umirovljenje kao rezultat 20-og stoljeća, ulogu zaštite zdravlja koje je započelo od sredine 19 stoljeća te - treće bitno područje u zaštiti starih - njegu u starosti. I pored značajnog porasta starih ljudi u društvu njihova institucionalizacija nije značajnije u porastu. Sva istraživanja pokazuju da stari žele zadržati dobre odnose s onima koje vole. U razmišljanjima o modelu brige za stare valja uzeti u obzir još i odnose među generacijama i odnose među spolovima.

U poglavlju o socijalnom radu i starenju nalazimo su četiri rada i to:

Simo Koskinen: *Razvitak gerontološkog socijalnog rada*. U radu se polazi od toga da je gerontološki socijalni rad važan dio profesije socijalnog rada uopće, a isto tako i dio profesionalizacije i politike društva prema starima te da čini dio interprofesionalnog rada sa starima. Ukazuje na čimbenike koji su odbojno djelovali prema socijalnom radu sa starima te na promjene koje su se dogodile krajem šezdesetih godina. Iznosi rezultate istraživanja iz Engleske, Njemačke i SAD, a također i sistematizaciju razvoja ove discipline te ukazuje na novo starenje i novu politiku prema starima, kao izazov za socijalni rad.

Andreja Kavar Vidmar: *Prava starih - između normi i svakodnevnog života*. Autorica navodi razloge - objektivne i osobne, koji su je ponukali da se osvrne na navedenu temu. Ukazuje na osnovu prava kroz načelo njegove pravičnosti, te na rijetkost pravnih normi koje reguliraju prava starih ljudi. Osvrće se na neke osnovne dokumente, od svjetskih do onih u Sloveniji, kojima se regulira ovo područje.

Blaž Mesec, Irena Ogrič, Jolanda Jakič: *Socijalni rad sa starima (gerontoloetika) u Sloveniji*. Autori u početku govore o tri osnovna područja koja rade sa starim ljudima: javni, privatni i dobrovoljni. Osvrću se na djelatnost osnovnih nosilaca brige za stare: socijalne institucije, centar za socijalni rad, zdravstvene organizacije i organizacije za njegu starih. Konstatiraju da u privatnom sektoru još nisu ustanovljene organizacije, dok među dobrovoljnim organizacijama ističu rad humanitarnih organizacija, a posebnu ulogu i značenje Crvenog križa. Posebno značenje i ulogu daju neformalnom sektoru pod kojim podrazumijevaju rođake, prijatelje i susjede. U posebnom poglavlju navode oblike socijalne zaštite koje prema starima provodi centar za socijalni rad te prava koja proizlaze iz Zakona o obitelji. Pri kraju, navode nove oblike pomoći starima koje se razvijaju u novije vrijeme, kao što su pomoć u kući, grupe za samopomoć te davatelji različitih oblika pomoći. Na kraju rada, navode načela kojih bi se trebalo držati u radu sa starim ljudima.

Vida Milošević-Arnold: *Institucionalna briga za stare u Sloveniji*. Rad započinje historijskim pregledom razvoja brige za stare u Sloveniji, razvojem odgovarajuće zakonske regulati-

ve te sadašnjim stanjem prema Zakonu o socijalnoj skrbi. Autorica se, nadalje, osvrće na mrežu socijalnih ustanova za stare i zadatke socijalnog radnika u njima. Pri kraju rada, govori o pravcima budućeg razvoja i skrbi za stare.

Četvrto poglavlje sadrži radove koji proučavaju ekonomske posljedice procesa starenja stanovništva.

Gustavo De Santis: *Starenje društva. Gdje leže ekonomski problemi?* Autor, uvodno, konstatira da problemi starenja društva danas imaju respektabilnu tradiciju u istraživačkom smislu, ali i sve veće značenje u političkim raspravama. Nadalje, raspravlja o tri različita oblika starenja: individualnom, starenju populacije i aktivnom starenju. Autor, donekle, modificira navedene oblike u individualno starenje, starenje populacije, socijalno i biološko starenje. Posljedice procesa starenja na ekonomskom planu nalazimo u sljedećim područjima: potrošnja i štednja, zaposlenost (stope zaposlenosti i produktivnosti), problemi zdravlja i odgovarajućih troškova te formalni intergeneracijski transferi. Sva četiri područja su detaljno ilustrirana podacima, slikama i odgovarajućim shemama.

Nada Stropnik: *Socio-ekonomski položaj starih*. Uvodno se konstatira značenje problema starenja kao jednog od najvažnijih socijalnih, ekonomskih i političkih pitanja. Ukazuje se na odnose osiguranih i umirovljenih u nekim zemljama koje se nalaze u procesu tranzicije. Posebno se osvrće na situaciju starih u razvijenim zemljama te zemljama u tranziciji u kojima je broj umirovljenika u znatnom porastu, iz čega proizlaze mnogobrojni problemi.

Peto poglavlje nosi naslov *Reforma mirovinskog sustava* te prema broju radova i obujmu predstavlja osnovni dio knjige.

Time Stanovnik: *Ekonomski i institucionalni aspekt starenja populacije*. Autor polazi od osnovnog pitanja da li starenje stanovništva, na neposredan način, utječe na ekonomske karakteristike društva, napose smanjujući njegov ekonomski rast. Nadalje raspravlja o efikasnosti i pravednosti mirovinskog sustava te o mirovinskim shemama. Radi konkretnosti izlaže mirovinski sustav u Republici Sloveniji, odnosno obrazlaže izmjene do kojih je doveo. Posebno se osvrće na PAYG sustav za koji smatra a se mora reformirati te govori o uvođenju privatnih mirovinskih fondova.

Ludmila Nivorozhkina: *Standard života ruskih umirovljenika i mirovinski sustav*. Autorica opisuje osnovne društvene uvjete u kojima se nalazi današnja Rusija te njihov utjecaj na umirovljenike, koji danas čine jednu četvrtinu ukupnog stanovništva Rusije. Navodi neke osnovne pokazatelje o standardu života u Rusiji i posebno za regiju Rostov. Osvrće se na čimbenike koji utječu na razinu mirovina te uspoređuje odnos mirovina i zarada. Detaljno navodi strukturu troškova umirovljeničkih obitelji. Na kraju, daje procjenu samih umirovljenika o svome standardu, individualnim prihodima te, posebno, troškovima prehrane.

Svetlana I. Udodova: *O strategiji primjene mirovinskog sustava u Rusiji*. Svoje izlaganje počinje konstatacijom o stalnom padu efikasnosti mirovinskog sustava u Rusiji. Predloženi sustav će biti sastavljen od tri dijela i to: obveznog osiguranja umirovljenika, državne umirovljeničke garancije i nedržavnih umirovljeničkih fondova. Autorica navodi načela i uvjete za formiranje nedržavnog umirovljeničkog sustava. Također navodi teškoće u primjeni novog sustava te preliminarni oblik regulacije. Posebno ističe značenje postizanja specijalnog dogovora oko reforme mirovinskog sustava, dogovor među granama ekonomije te dogovor među onima koji predstavljaju Rusku Federaciju.

Inta Vanovska, Lilita Velde: *Reforma mirovinskog sustava u Latviji*. Autorice navode osnovne demografske podatke kojima ilustriraju nedovoljan dugoročan rast stanovništva i negativan prirodni prirast stanovništva u razdoblju oko 1946. te, ponovno, od 1991. godine. Pokazuju strukturu stanovništva po dobi i spolu i konstatiraju izraziti proces starenja stanovništva. Navode uvjete i zadatke koji bi se morali ostvariti novim mirovinskim sustavom. Dobna granica za umirovljenje određena je na 60 godina starosti za muške i za ženske osiguranike. Novi sustav se zasniva na tri dijela: državni PAYG sustav, obvezni mirovinski fond osiguranja i dobrovoljni privatni umirovljenički fond. Danas je osnovna pozornost usmjerena primjeni drugog stupa osiguranja, dok će treći dio ući u upotrebu od 1998. godine.

Katharina Müller: *Reforma mirovinskog sustava u Češkoj, Mađarskoj i Poljskoj: Komparativni pregled*. Autorica započinje raspravu prvim potcijajima reforme mirovinskog sustava u

zemljama Srednje i Istočne Europe. Razmišljanja se kreću od postojećeg PAYG (*pay-as-you-go*) do zagovaranja punog privatnog FF (*fully fund*) sustava kakav je uveden u Čileu 1981. godine. Smatra da zadnje rasprave pokazuju da je najpovoljnije prihvatiti kombinaciju oba navedena sustava. Rješenje i dogovor su postignuti u primjeni PAYG sheme za starije i modificiranog FF sustava za mlade. Čileanski model nije primijenjen doslovno, već su izvršene četiri modifikacije toga sustava. U Češkoj opet mirovinski sustav je ustanovljen na dva stupa i to PAYG sustav i dodatni privatni sustav koji je uspostavljen 1994. godine. Na taj su način sve tri zemlje uvele neku vrstu miješanog sustava za koji smatraju da su u njihovim prilikama najbolje rješenje.

Sanja Andrijašević, Branko Kovačević, Duško Sabolović: *Model mirovinskog osiguranja u Hrvatskoj*. Izlaganje započinje povijesnim pregledom od "društvenog dogovora" i "inter-generacijskog dogovora" koji određuju položaj, prava i obveze ljudi u skladu s njihovom dobi. Detaljno se govori o razvoju mirovinskog sustava u 20-om stoljeću, sve do današnjih dana i prijedloga novog sustava koji se zasniva na tri stupa osiguranja. Navode se načelne promjene u sustavu i ukazuje na izuzetno značenje i utjecaj koji ovaj sustav ima na cjelokupno društvo kroz ekonomski, socijalni, moralni pa čak i psihološki utjecaj. Pri kraju rada, iznosi se današnja pozicija i stavovi u pogledu najnovijeg prijedloga.

Emanuele Baldacci, Sergio Lugaresi: *Posljedice starenja stanovništva u talijanskom mirovinskom sustavu. Da li će reforma iz 1995. biti uspješna?* Rad započinje analizom starenja populacije u najrazvijenijim zemljama svijeta danas i to pod utjecajem prirodnog produženja očekivanog trajanja života te određenog utjecaja imigracijskih tijekova. Nakon ovoga pregleda detaljno se iznose promjene koje su u mirovinski sustav uvedene u Italiji od 1995. godine. Na kraju rada daje se osvrt na starenje stanovništva i dugoročne projekcije troškova mirovinskog osiguranja. To se izvodi pomoću modela koji uzima u obzir buduća demografska kretanja, trendove na tržištu rada i njihove posljedice. Dobna struktura stanovništva pokazuje da će najveći koeficijent opterećenja biti dostignut poslije 2030. godine, kada u miro-

vinu dospiju brojne generacije rođene oko 1965. godine.

* * *

Imajući u vidu sadržaj knjige, kako je ovdje izložen, mogu se izvući barem dva osnovna zaključka:

1. Osnovna pozornost i najveći broj radova posvećeni su demografskom aspektu starenja stanovništva u zemljama u tranziciji te neophodnosti temeljite reforme sustava mirovinskog osiguranja. To su zemlje koje imaju vrlo slične demografske karakteristike, kao što je izraziti proces starenja stanovništva i problem reprodukcije stanovništva, sve su izašle iz socijalističkog sustava i nalaze se u procesu otvaranja prema tržišnom gospodarstvu i u procesu privatizacije. Zatečeni mirovinski sustav, koji se temelji samo na jednom stupu obveznog mirovinskog osiguranja, više ne odgovara nastalim promjenama pa se u svima pristupilo njegovoj reformi. Svi radovi ukazuju na sličan osnovni pristup i probleme s kojima se suočavaju u reformi mirovinskog sustava, ali i naglašene osobitosti pojedinih zemalja te dugotrajnost i nesigurnost u uvođenju ovoga sustava.

2. Vremenska dinamika u promjenama sustava mirovinskog osiguranja je dosta različita i kreće se od već uvedenog novog sustava pa, tek, do razmišljanja i rasprava o pravcima njegove reforme u drugim zemljama. Postojeća iskustva zapadnih zemalja mogu poslužiti kao oslonac za razmišljanje, ali se doslovno ne mogu nigdje primijeniti.

Iz svega se može zaključiti da je Konferencija, odnosno navedena knjiga referata, sa-držajno i vremenski pogodila jednu od osnovnih društvenih potreba u zemljama u tranziciji te da je dala mogućnost uvida u stanje i pravce reforme mirovinskog sustava u njima. Ovo tim više što je ovakav način komunikacije među navedenim zemljama u prošlosti bio nedostatan pa je i ova knjiga jedan od putova za bolje upoznavanje gerontoloških prilika i posljedica procesa starenja stanovništva u njima.

Dušan Milinković

DISMANTLING THE WELFARE STATE?

Reagan, Thatcher and the Politics of Retrenchment

Paul Pierson

Cambridge University Press, Cambridge, 1996.

Ova knjiga bavi se temom demontaže (*dismantling*) socijalne države (*welfare state*) u SAD-u i V. Britaniji u doba konzervativnih političkih režima R. Regana i M. Thatcher. Knjiga je podjeljena u tri dijela. Prvi dio nosi naslov "Analitička utemeljenost", drugi, "Politike programatskog smanjenja troškova" i treći, "Nepopustljiva socijalna država". Ovim poglavljima predhodi Uvod koji se bavi konzervativcima i socijalnom državom.

Paul Pierson je profesor na Harvard University, SAD. Ova knjiga dobila je 1995. godine nagradu Gladys M. Kammerer Američke udruge političkih znanosti kao najbolja publikacija o nacionalnoj politici SAD-a. Knjiga je prvi put objavljena 1994. godine, a 1996. objavljeno je novo izdanje.

Pierson naglašava da mi živimo u doba velikih vlada. U razdoblju poslije Drugoga svjetskog rata socijalna država je integralni dio koncepta razvoja naprednih industrijskih zemalja. Ekspanzija socijalnih programa, dohodovnih potpora, zdravstvene skrbi i stanovanja uvelike modificira zakone tržišne utakmice. Visoka nezaposlenost usporila je rast i čini sve veći pritisak na socijalna izdvajanja. Pitanje je kako se socijalna država prilagođava novim zahtjevima za štednjom. Konzervativci drže da socijalni programi utječu na masovnu neefikasnost i da njihovo financiranje vodi u nastajanje proračunskih manjkova. Konzervativci vide smanjenje troškova (*retrenchment*) ne kao nužno zlo, nego kao nužno dobro.

Knjiga analizira SAD i V. Britaniju kao zemlje u kojima su ideološki i politički juriši na socijalne troškove bili najintenzivniji. U tom smislu autor hoće odgovoriti na sljedeća pitanja: Koliko su administracije R. Regana i M. Thatcher bile uspješne u naporima za smanjenje troškova (*retrenchment*)? Zašto su neki programi bili više ranjivi od drugih? Koji su razlozi različitim rezultatima u ovim zemlja-